

TA'LIM DISKURSIDA TARJIMA MUAMMOLARI VA ULARNING YECHIMLARI

Xomidova Maxliyo Muhammadamin qizi

Andijon davlat vhet tillar instituti

lingvistika yo'nalishi magistr ta'labasi

ibaydullaevamaxliyo@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim diskursida uchraydigan tarjima muammolari hamda ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi. Xususan, pedagogik terminlar, madaniy birliklar, kommunikativ maqsad va pragmatik ma'nolarni tarjima qilishdagi qiyinchiliklar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, o'zbek va ingliz tillaridagi ta'lim diskursining lingvistik hamda uslubiy xususiyatlari qiyosiy jihatdan yoritiladi. Tadqiqot davomida tarjima jarayonida yuzaga keladigan semantik va pragmatik nomuvofiqliklarni kamaytirish usullari ham taklif etiladi. Maqola natijalari ta'lim sohasidagi tarjima faoliyatini takomillashtirish va samarali kommunikatsiyani ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: ta'lim diskursi, tarjima muammolari, pedagogik terminologiya, pragmatika, lingvistik tahlil, kommunikativ yondashuv, tarjima strategiyalari, o'zbek va ingliz tillari, semantik moslik, madaniy birliklar.

Kirish. “Tarjima-bu til vositachiligining bir turi bo'lib, unda asl nusxadagi chet tilidagi matnning mazmuni ushbu tilda kommunikativ jihatdan teng matnni yaratish orqali boshqa tilga uzatiladi”¹.

“Tarjima turli xalqlar o'rtasida fikr almashishda katta rol o'ynaydi va jahon madaniyatining tarqalishiga xizmat qiladi. Tarjima atamasi ko'p ma'noli. Bir

¹ Комиссаров, В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. В.Н. Комиссаров. М.: Высш. шк., 1990, 253 с.

tomondan, bu matn tarkibini bir tildan boshqa til yordamida uzatishdan iborat bo'lgan faoliyatni anglatadi, boshqa tomondan, ushbu faoliyat natijalarining o'zi"²

Tarjimon tarjimada qanday muammolarni hal qilishini bilish uchun asosiy tushunchalarni ko'rib chiqishga arziydi. Til deganda nimani tushunamiz? Til tilshunoslikning muhim ta'riflaridan biri hisoblanadi. Shu kunlarda bitta mukammal ta'rif yo'qligini ko'rishi mumkin. K.Marks va F.Engels eng yaqin tushunchani aniqladilar: "til – bu fikrning bevosita haqiqati". Y.A.Levitskiy tilni jamiyatdagi aloqa usuli va fikrlarni yaratish, ko'rsatish va muloqot qilish usuli sifatida belgilagan. Shuningdek, til - bu me'yorlar va ularni qo'llash qoidalari to'plami. B.A.Serebrennikov shunday dedi: "til - bu inson ongining mavjud bo'lish shakli", Z.D.Popov: "til - bu odamlarni idrok etish uchun amaliy, mavjud bo'lgan fikrning mavjudligi. Aloqa vositasi bo'lish tilning vazifasidir." Shunday qilib, turli odamlar tilga qanday qarashlarini ko'rib chiqdik. Har bir ta'rifning o'ziga xos farqlari bor, ammo shuni ta'kidlash kerakki, odamlar o'rtasidagi til va aloqa mavjud. Ba'zi hollarda odamlar o'z g'oyalarini turli tillarda namoyish etishlari mumkinligini eslatib o'tmaslik mumkin emas. Tushunganingizdek, tarjima til yordamida uning kommunikativ vazifalarini bajarishga imkon beradigan asosiy qo'llab-quvvatlovchi usul deb hisoblaydi.

Metodologiya. Mustaqillik boshlanganidan buyon o'zbek adabiyotida tarjima ishida, aniqrog'i, asl tildan tarjima faoliyatida aniq o'zgarishlar yuz berayotganini payqamaslik mumkin emas. Sharq va G'arb yozuvchilarining asarlarini jasorat bilan tarjima qila boshlagan, o'zbek tiliga bevosita ta'sir ko'rsatadigan yoshlarga alohida minnatdorchilik bildirish mumkin. Shuningdek, boshqalar o'zbek adabiyoti asarlarini chet tillariga tarjima qilish istagi bilan "Yosh tarjimonlar maktabi" O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi huzuridagi badiiy tarjima va xalqaro aloqalar departamenti tomonidan mamlakat poytaxti va viloyatlari institutlariga muvofiq

² Баранов, А.Н. Введение в прикладную лингвистику. А.Н. Баранов. М.: Едеториал УРСС, 2003, 360 с.

tashkil etilgan. "Jahon adabiyoti" jurnali nashr etilishiga misol sifatida yosh tarjimonlarning birinchi tarjimalari "Adib" nashriyotida joylashtirilgan. Ko'pchilik o'zbek adabiyoti asarlarini boshqa tillarda munosib namoyish etish maqsadi va o'zbek tilidagi xorijiy adabiyot namunalari hozirgi zamonaviy avlodning xohishi va motivatsiyasi bilan bog'liqligini tushunadi. Faqat tarixiy, falsafiy, adabiy va badiiy asarlarni tarjima qilish uchun XX asrgacha "tarjima" so'zi ishlatilgan. Turkiy xalqlar orasida tarjimonlar "tilmoch", ingliz interpret (tarjimon) deb nomlangan. Tarjima nazariyasida bildirilgan g'oyalar bu borada umumiy ma'noga ega bo'ldi³. O'tgan asrning 20-30-yillarida tarjima nazariyalariga qaratilgan birinchi tadqiqotlar paydo bo'ldi. Tadqiqotchilar sinxron tarjima jarayoni bilan bog'liq bo'lgan nutqni siqish dizayniga katta qiziqish bildirishdi. Siqishning sintaktik va leksik-semantik tuzilishidagi o'zgarishlar sezilarli, garchi strukturaning psixolingvistik tabiati yetarlicha tushunilgan bo'lsa-da, bir qator lingvistik birikmalar uchun siqishning miqdoriy xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Eng kam o'rganilgan qism ba'zi til birikmalariga xos bo'lgan jumalardir. "Maqolni tarjima qilish jarayonida uning muqobil versiyasidan, ya'ni tarjima qilingan tilning ma'nosiga mos keladigan boshqa maqoldan foydalanish mumkin. Bunday muqobil maqollar universal maqol frazeologizmidir, ya'ni frantsuzlar, o'zbeklar, ruslar va boshqa xalqlarning asarlarida bir-biriga ma'no jihatidan mos keladigan xalqaro maqollar"⁴. Ular faqat ko'plab xalqlarga xos bo'lgan axloqiy fazilatlarni aks ettirishda farqlarga ega. Shu sababli, ular bir xalq uchun xos bo'lgan milliy maqollarga kirmaydi, chunki bunday mazmundagi maqollar barcha tillarda uchraydi. O'zbek xalq maqollarini ingliz tiliga tarjima qilish jarayonida asosiy ma'no va mazmun o'z haqiqatini o'zgartirmasligi kerak. Tarjimaga erishish maqollarning aniq va tushunarli ma'nosida yotadi. O'zbek

³ Виноградов В. В. Основные понятия русской фразеологии и лингвистической дисциплины. Избранные лексикология и лексикография. — М., 1977.

⁴ Маматов А. Е. Проблемы формирования фразеологии узбекского языка. 10.02.02. Национальные языки (узбекский язык). Фил. наука. док. дисс. абстрактный. — Т., 1999.

milliy maqollarining o'ziga xosligi flora va faunaga, xarakter va xususiyatga, urf-odatlarining mavjudligiga, adabiy va badiiy tilga ega bo'lgan o'zbek xalqining ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va kundalik hayotiga bevosita ta'sir qiladi.

Diskussiya va natijalar. Agar tarjimadagi vazifalarni so'zlarning ma'nosi farqi bilan ko'rib chiqsak, quyidagilarni ajratib ko'rsatishimiz mumkin: tasnifdagi tafovut, grammatikadagi farqlar, yashirin kichik guruhlar va "tarjimonning noto'g'ri o'rtoqlari". L.Vaysberger va boshqalar kabi Yevropa neogumboldtianligi vakillari o'z tadqiqotlarida tasnifdagi farqlarni nazariy tomondan ko'rib chiqdilar. Amerikalik arboblari (E.Sepir, B.Vorf) tilshunoslikning nisbiylik nazariyasini yaratdilar va dunyoning tasviri har bir tilda mavjudligini isbotladilar. Bunga misol sifatida biz kunning klassik bo'linishini o'zbek tilida mavjud bo'lgan vaqt segmentlariga keltirishimiz mumkin, ular ingliz tilida tasdiqlangan kunning bo'linishidan farq qiladi, bu yerda, qoida tariqasida, "kun" tushunchasi yo'q. Odatda, kun o'zbek tilida to'rt qismga bo'linadi (ertalab, tushdan keyin, kechqurun, tun) va ingliz tilida beshta vaqt oralig'i mavjud: Morning (ertalab), Noon (peshin), Afternoon (tushdan keyin), Evening (kechqurun) va Midnight (yarim tunda). Ma'lum bo'lishicha, o'zbek tilidagi "Bugun tushlikdan keyin boramiz" jumlasini ingliz tiliga tarjima qilish mumkin, masalan, Let's meet in The afternoon today. Shunday qilib, faqat kontekst yordamida kerakli so'zlar va iboralarni tanlash va ularni nutqimizda qo'llash mumkin.

R.O.Jeykobson grammatik tuzilish tilda ta'kidlanishi kerak bo'lgan tushunchalarni ko'rsatadigan eng aniq misolni keltirdi. Masalan, "u kitob sotib oldi" deb tarjima qilingan "she bought a book" inglizcha jumlasini ko'rib chiqish mumkin. Bir qarashda tarjima juda sodda ko'rinadi, ammo ingliz va o'zbek tillari o'rtasida tarjima jarayonida maxsus yechimlarga muhtoj bo'lgan nuanslar mavjud. Ingliz tilida "a" maqolasi noaniqlikni ko'rsatadi, masalan, bu kitob bizga noma'lum yoki birinchi marta eslatib o'tilganligini anglatadi. O'zbek tilida maqolalar umuman yo'q va "kitob" so'zi "umuman kitob" yoki "noma'lum kitob" degan ma'noni anglatishi

mumkin. Shuningdek, “The” maqolasi ham bor, agar u ingliz tilida bo'lsa, bu kitob bizga ma'lum ekanligi darhol ayon bo'ladi. O'zbek tiliga kelsak, tarjima quyidagicha bo'ladi: o'sha kitob yoki bir kitob. Agar biz jinsni ko'rib chiqsak, unda ingliz tilida u ayol jinsi bo'ladi, lekin o'zbek tilida fe'llarning jinsi yo'q va U so'zi, o'gil bola yoki qiz bola kabi tarjima qilinishi mumkin. Ushbu misollardan ko'rinib turibdiki, kontekstsiz mavzuning jinsini aniqlash mumkin bo'lmaydi.

Вывод. Xulosa qilib aytish mumkinki, ta'lim diskursidagi tarjima nafaqat ma'lumotni bir tildan boshqasiga o'tkazish haqida. Bu til, madaniyat, ta'lim sohasining xususiyatlari va terminologiyalardan foydalanish kontekstini chuqur o'rganishni talab qiladigan rivojlanishdir. Tarjima bilan bog'liq hozirgi muammolarni hal qilish uchun ularni takomillashtirilgan lingvistik usullarni qo'llash, mutaxassislar o'rtasidagi hamkorlik, tarjima malakasini oshirish va yangi texnologiyalardan foydalanishdan iborat kombinatsiyalangan usul yordamida amalga oshirish mumkin. Yuqori sifatli tarjima ta'limning xalqaro integratsiyasiga, bilimlarning ochiqligiga va akademik hamkorlikning samaradorligiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Комиссаров, В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. В.Н. Комиссаров. М.: Высш. шк., 1990.
2. Баранов, А.Н. Введение в прикладную лингвистику. А.Н. Баранов. М.: Едеториал УРСС, 2003.
3. Виноградов В. В. Основные понятия русской фразеологии и лингвистической дисциплины. Избранные лексикология и лексикография. — М., 1977.
4. Маматов А. Е. Проблемы формирования фразеологии узбекского языка. 10.02.02. Национальные языки (узбекский язык). Фил. наука. док. дисс. абстрактный. — Т., 1999.